

SEYİT NOÇI DESTANI VE SEYİT TİPİ ÜZERİNE

An Eculation on the Epic Story of “Seyit Noçi” and the Character of “Seyit”

Alimcan İNAYET*

Özet

Seyit Noçi destanı Uygurlar arasında geçen yüzyılın başlarında teşekkül etmiştir. Destanda Seyit Noçi'nin Çin hakimiyetine karşı mücadelesi anlatılmaktadır. Destanın önemli iki varyantı bulunmaktadır. Birinde Seyit Noçi bir kahraman olarak tasvir edilmiştir. Ötekisinde ise, Seyit hem kabadayı hem cahil biri olarak görülmektedir. Bu makalede Seyit Noçi'nin karakter özellikleri değişik açıdan ele alınıp tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Seyit Noçi, varyant, Çinli, tip, Uygur.

Abstract

The epic Seyit Nochi were formed among Uighur people in the beginning of last century. It describes the fighting of Seyit Nochi against Chinese sovereignty. The epic Seyit Nochi has two variants. In one of them, Seyit Nochi is described as a hero. But, in the other variant, he is appeared as a bully and ignorant character. In this article, it is going to be analyzed the character of Seyit Nochi from different point.

Keywords: Seyit Nochi, variant, Chinese, type, Uighur.

Seyit Noçi destanı, 20. yüzyılda teşekkül etmiş Uygur halk destanlarının biridir. Destanda 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Doğu Türkistan'ın Kaşgar bölgesinde yaşadığı bilinen Seyit adında bir yiğidin maceraları anlatılmaktadır. Destanın önemli sayılabilecek üç varyantı vardır. Bunların birincisi, Uçkuncan Ömer'in 1981 yılında Kaşgar'da yayımlanan “Uygur Halk Tarihi Koşaklırı” (Uygur Halk Tarihi Şiirleri) adlı kitabında bulunmaktadır ki, bu varyant, destanın değişik bölümlerinde söylenen şiirlerden oluşmaktadır. Yazımızda buna “Kaşgar varyantı” diyeceğiz. İkincisi Abdülkerim Rahman'ın 1981 yılında Urumçi'de yayımlanan “Uygur Halk Destanları 1” adlı kitabında yer almaktadır. Yazımızda buna “Urumçi varyantı” diyoruz. Üçüncüsü ise, 1972'de Taşkent'te Özbekistan SSR «Fan» Neşriyatı tarafından *Seit Noçi* adıyla Özbekçe olarak kitap hâlinde yayımlanmıştır. Buna yazımızda “Taşkent varyantı” dedik. Kazakistanlı A. Bakıyev 1956 yılında Kaşgarda yaşayan destancı Kadir Said'den *Seyit Noçi* destanının başka bir metnini yazıya geçirdiği bilinmekte ise de, bu metin elimize ulaşmamıştır. Bunlardan ilk iki varyant arasında çok büyük farklılık yoktur. Ancak üçüncü varyant, yani Taşkent varyantı, diğer varyantlara göre çok değişikdir. İlk iki varyant arasındaki farklılıkları şöyle göstermek mümkündür. A. Kaşgar varyantında, destanın başı yoktur, yani Seyit'in doğumunu anlatan bölüm çıkarılmıştır. Destan doğrudan Seyit'in Gelaohui teşkilatına katılmasını anlatmaktadır. B. Gelaohui teşkilatında Seyit'e karete öğreten şahıs Urumçi varyantında Haşim iken, Kaşgar varyantında Lao Zhang adında bir Çinli manavdır. C. Kaşgar varyantında Seyit'in Karaşehir'de mücadele ettiği zenginzenin adı Zenginze Ma' olarak geçer. D. Kaşgar valisinin adı Urumçi varyantında Ma Titey (Titey<Çin.:Vali) iken, Kaşgar varyantında Hen Darin (Darin<Çin.: Bey) olarak geçmektedir. Bunların dışında şiirlerde ufak tefek farklılıklar bulunmaktadır. Destanın Taşkent varyantı ise, aşağıda verdiğimiz özetten de anlaşılacağı gibi, diğer iki varyanttan oldukça farklıdır.

Destanın Urumçi varyantının özeti şöyledir: Seyit, Kaşgarda Tümen nehri kenarındaki Koziçi Yabeşi denen bir mahallede doğar. Onun kaplanı gibi geniş göğsü, parsın tabanı gibi avuçları herkesin

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

dikkatini çeker. Seyit on beş yaşında Töşük Dervazısı (Delik Kapı)ında bir ekmek fırıncısının yanında çırak olarak çalışır. Bu sırada hamur yoğurarak vücudunu geliştirir. Seyit daha sonra Kaşgarda Mançu sülalesine karşı kurulan Gelavhuyun Kaşgar şubesinin faaliyetlerine katılır. Bu sırada Haşim adlı arkadaşından karate öğrenir. Teşkilat bastırılınca, Seyit Kaşgar'ı terk etmek zorunda kalır ve Aksu'ya gider. Aksu'da da fazla kalamaz ve oradan Kuçar'a gider. Kuçar'da zenginlerden birinin oğlu ile kavga eder ve Kuçar yöneticilerinin ricası üzerine İli'ye, sonra oradan Üçturfan'a gider. Üçturfan'da Seyit yoksulların yanında rüşvetçi, zalim bey ve zenginlere karşı mücadele eder. Zenginler ve beylerin şikayeti üzerine, Üçturfan valisi Ma Şaovu onu art niyetle sarayına alır ve kadın, kumar, şarapla kandırır. Seyit valinin sarayında yıllarını eğlence ile geçirir. Bir gün rüyasında annesini görünce, ona hizmet etmek için Ma Şaovu'dan izin alarak Kaşgar'a doğru yola koyulur. Ma Şaovu onun cahil ve saflığından yararlanarak kendi idam mektubunu kendisine vererek yolcu eder. Yolda tuzcu Dede'nin uyarılarına rağmen, koynunda taşıdığı idam mektubunu açmayı reddeder. Dostu Haşimden karate öğrenir. Seyit Kaşgar'a gidip Ma Şaovu'nun mektubunu Kaşgar valisi Ma Titey'e verince, kendi idam mektubunu getirdiğini anlar. Seyit tutuklanır ve idam edilir.

Destanın Taşkent varyantının özeti ise şöyledir: Kaşgarda zulüm ve haksızlığın had safhaya ulaştığı zor günlerde Samet adında bir bözcünün on dört günlük ay gibi, kalem kaşlı, sümbül saçlı güzel hanımı Gülnisa Peri bir oğlan doğurur. Oğula Seit adını verirler. Seit babası ve annesinden yurdu ve halkının başına gelen felaketleri, Mançu istilacılarının yıkım ve kıyımları, Yakup Bey, Sadir Pehlivan gibi yiğitlerin bunlara karşı verdiği mücadeleler hakkındaki hikayeleri dinleyerek büyür. Ergenlik çağına gelince, Kaşgar civarındaki kırlara gidip güreş yarışlarına katılır, kimse onun omzunu yere değdiremez. Bir eliyle harman taşını kaldırıp 30-40 adım yürür. Duvarlara vurduğu zaman duvarlar delinir. Omuzuyla boğayı kaldırır.

Seit Kaşgar'ın umumi valisi ve kaymakamlarından nefret eder. Kadılarından nefret eder. Umumi vali ve zenginlerin mallarını çalıp fakirlere dağıtır. Elinde nesi varsa, hepsini fakirlere, yetimlere ve körlere verir. Böylece onun ünü etrafa yayılır. Herkes ona Seit Noçi der. Onu tüm halk sever, onun her hareketi ve davranışı ağızdan ağza geçip gönüllere yerleşir.

Babası Samet ve annesi Gülnisa Peri Seit'i yöneticilere ve istilacılara karşı mücadeleye çağırır. Ondand zulüm altındaki yurdunu ve halkını kurtarmasını ister. Seit anne babasının çağırısına uyarak mücadeleye atlanır. Seit sevgilisi Modenhan'la vedalaşarak İli'ye doğru yola koyulur. Seit İli'ye, sonra Küre'ye gider. Küre'nin şehir kapısının kapalı olduğunu görünce, bekçiden at karşılığında kapıyı açmasını ister. Kapıcı Çinli, at karşılığında kapıyı açar, ama Seit'e yatacak yer temin etmeyi reddeder. Bunun üzerine sinirlenen Seit kapıcıyı surdan aşağı atar. Dört Çinli asker daha gelir, Seit onları da surdan aşağı atıp öldürür. Seit o gece bir yoksulun evinde kalır. Ertesi gün Küre şehrindeki pek çok yiğidi etrafına toplayıp organize eder ve hep birlikte İli şehrindeki Hayranbağ'a yerleşirler. Burayı karargah yaparak istilacılara karşı saldırıya geçerler. İstilacılar çok zor anlar yaşarlar. Seit, İli şehrinde elliden fazla Çinliyi öldürür. Sonra arkadaşlarıyla Tokkuztara'ya gider ve orada arkadaşlarına askeri idman yaptırır. Üçturfan zindanından kaçıp gelen Almas Batır'la arkadaş olur ve onunla Üçturfan'a gider. Üçturfan'da genç ihtiyarları harekete geçirip dağlara çıkar ve düşmanın yollarını keserek onları Üçturfan'dan sürüp çıkarır. Şiddetli çatışmalar sonucunda düşman bozguna uğrar. Fakat bir akşam vakti Seit'in kurşunu biter ve Maşkan'da saklanır. Düşman ordusu etrafı çembere alıp onları teslim olmaya çağırırken, Seit ve arkadaşları taş atarak düşmanı püskürtürler. Düşman, Küre'deki generalden takviye kuvvet ister ve bin kişilik takviye kuvvetin gelmesi üzerine yine şiddetli çatışmalar meydana gelir. İşbirlikçilerin, hainlerin fitne fesatları ve düşmanın sayıca üstün olmaları nedeniyle Seit ve arkadaşları dağlara çekilmek, saklanmak zorunda kalırlar. Düşman, Seit hakkında tutuklama emri çıkarır. Bunu duyan bir kocakarı Seit'i yakalayıp mükafata erişmek için düşmanla anlaşır ve Seit'in saklandığı dağa çıkıp hileyle Seit'in evine gelmesini sağlar. Seit tuzağa düştüğünü anladığında çok geç kalır. Düşman kalabalık ordusuyla Seit'in kaldığı evi kuşatarak onu yakalar. Sorgu ve işkencelerden sonra Seit idama mahkum edilir ve kadınların da onu suçlu bulması üzerine idam edilir.

Özetlerini verdiğimiz metinler üzerindeki bilimsel çalışmalara gelince, belli başlı bazı çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Muhemmetcan Sadık *Uygur Halk Ağız Edebiyatı Hekkide* adlı kitabında *Seyit Noçi* destanını ve bunların konularını tanıtmıştır. 1983'te Alma-Ata'da yayımlanan *Uygur Helk Eğiz İcadıyiti* adlı kitabın destanlar bölümünde *Seyit Noçi* destanının teşekkül tarihi ve konusu anlatılmıştır. Kazakistanlı Uygur araştırmacı Hakimcan Hemrayev “Uygur Avazi” (Uygur'un Sesi) adlı gazetede yayımlanan *Tarihî Destanlar Hakkında, Seyit Noçi Dastanı Hakkında, Uygur Tarihî Kahramanlık Dastanlarının Tarihî Esasları* başlıklı yazılarında, Seyit Noçi destanının konusu ve tarihle olan ilişkisini incelemiştir. Alimcan İneyet 1994 yılında “Türk Kültürü” dergisinin 375. sayısında yayımlanan “Seyit Noçi Destanı Üzerine” adlı yazısında destanın olay örgüsünü ele almıştır. Nurmuhemmet Zaman “Güllengen Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı” adlı kitabında “Seyit Noçi ve Gelaohui” başlıklı bir yazısı bulunmaktadır. Destan üzerindeki önemli çalışmalar bunlardan ibarettir.

Biz bu yazımızda destanın baş kahramanı Seyit’i tip ve karakter yönünden inceleyeceğiz.

Destanın Urumçi varyantında Seyit Kaşgar’daki Koziçi Yarbaşı mahallesinde doğmuştur. O *şirmiñkidek keñ kökrigi, yolvas tapinidek alķini* “arslanınki gibi geniş göğsü, parsın tabanı gibi avucu”¹ ile herkesin dikkatini çeker. Seyit’in bu tasviri Oğuz Kağan’ın “ayakları öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi, omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı göğsü gibi idi”² tasvirini hatırlatmaktadır. Bu, epik döneme özgü alp tipinin bazı özelliklerinin 20. yüzyılda da halkın şuuraltında hâlâ yaşadığını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Destancı bu tasvirle Seyit’in fizikî yapısı ve üstünlüğüne işaret etmektedir. Söz konusu varyantta Seyit’in babasının kim olduğu, ne işle uğraştığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak sonraki bölümlerde annesi ve kardeşi hakkında bazı bilgiler vardır. Bu bilgilere göre, Seyit’in ailesi yoksul bir şehir ailesidir. Destanın Taşkent varyantında ise, Seyit dokumacılıkla uğraşan bir esnaf ailesinde dünyaya gelmiştir. Burada epik döneme ait destanlardaki kahramanın hükümdar ailesine mensup olması geleneğinin oldukça zayıfladığını görüyoruz.

Seyit 15 yaşına bir navay (ekmekçi)in yanında çırak olarak çalışır ve vücudunu hamur yoğurarak geliştirir. *Egлек bilen un taşkap / Ötmekte ömür. / Etigendin keçkiçe / Eyleymiz hemir. / Hemir tavlap boluptu / Bilekler tömür* “Elek ile un eleyip / Geçmekte ömür. / Sabahtan akşama dek / Yoğurup hamur. / Hamur yoğura yoğura oldu / Bilekler Demir”³.

20. yüzyıl, epik döneme ait hatıraların zayıfladığı ve bu hatıraların sadece toplumun şuuraltında yaşadığı bir çağdır. Bu çağda yaratılan kahraman tipleri gerçekçi çizgiye daha yakın olmak durumundadır. Dolayısıyla, destancı burada Seyit’e, bir taraftan alp tipinin özelliklerini vermeye çalışırken, diğer taraftan, onu 20. yüzyıl Uygur toplumunun gerçeklerine de uydurmak zorunda kalmıştır. Kahramanlar, artık, eskide olduğu gibi, kılıcını kuşanıp at üzerinde avlanarak yaşayamazlardı. Dolayısıyla, alp tiplerinin eğitiminde gördüğümüz o “ata binme”, “ok atma”, “kılıç kullanma”, “baş kesme” gibi pratiğe dayalı eğitim formülünü Seyit’te görmüyoruz. 20. yüzyıl Uygur toplumunda, kahramanlar yaşamak için çalışmak, hüner veya meslek öğrenmek zorundadırlar. Navaylık (ekmekçilik) bugün de Doğu Türkistanda önemli mesleklerden biridir. Pek çok aile geçimini bu meslekle sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yoksul bir ailede dünyaya gelen Seyit’in navaylık mesleğini seçmesinde ve “hamur yoğurması”nda yadırganacak bir durum yoktur. Bu, 20. yüzyıl Uygur toplumunun gerçeklerine uymaktadır. *Seyit Noçi girdisi dep / Dañķim yeyildi. / Dastihanğa derman bolup / Mahtap yiyildi. / Bu girdini her yaķķa / Elipmu ketti. / Aldı Aksu, arkası / Yekenge yetti.* “Seyit Noçi'nin ekmeği diye / Ünüm yayıldı. / Sofralara derman olup / Övölüp yenildi. / Bu ekmeği her tarafa / Alıp gittiler. / Önce Aksu, sonra da / Yarkent'e ulaştı”⁴.

Aslında alp tiplerinin ad almaları ve ün kazanmaları, onların olağanüstü yaratıklarla savaşım yenmeleri, toplumda kimsenin cesaret edemediği, yenemediği birtakım güçleri yenmeleri sonucunda gerçekleşmektedir. Meselâ, Oğuz’un canavarı öldürmesini, Boğaç’ın boğayı devirmesini, Manas’ın çocuk

¹ Abdülkerim Rahman, *Uygur Helk Dastanliri 1*, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi 1981, s. 47.

² Reşit Rahmeti Arat, *Makaleler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Cilt.1, Ankara 1987, s. 614.

³ Abdülkerim Rahman, *age.*, s. 47.

⁴ Abdülkerim Rahman, *age.*, s. 48.

denecek yaşta kendinden üstün düşman yiğitlerini öldürmesini, Köroğlu'nun küçük yaşta düşmanının kızını kaçırmamasını hatırlayalım. Bu maceralar bazen kahramanların ad almalarını sağlarken, bazen ünlerinin yayılmasını sağlamaktadır. Seyit 15 yaşında navaya çırak olmuş, pişirdiği ekmeklerle ün kazanmıştır. Görüldüğü gibi, yerleşik toplum tarafından yaratılan alp tipleri tamamen o toplumun gerçeklerine uydurulmaktadır. Dolayısıyla bu tür tipler, idealize edilmiş alp tiplerine göre daha gerçekçi bir çizgi izlemektedir.

20. yüzyılın başındaki Uygur toplumu, bir taraftan Mançu-Çin istilacılarının ağır zulmüne maruz kalırken, diğer taraftan, yerli işbirlikçilerin, beylerin, ağaların haksız uygulamalarına, işkencelerine maruz kalmıştır. Seyit de, toplumdan biri olarak, bunlardan etkilenir, sahip olduğu fizikî kuvvetiyle yoksulları ezen, onlara haksızlık yapanları cezalandırır. Ancak Seyit tek başınadır. Oysa alp tipleri yalnız değildir. Yanlarında kendilerine yardım eden, gerektiğinde canlarını vermeye hazır yiğitler vardır. Meselâ, Manas'ın Almambet gibi, Alpamış'ın Karacan gibi, Köroğlu'nun Hasan Han, Havaz Han gibi arkadaşları bulunmaktadır. Seyit, yalnızlığını Çince "Gelaohui" denen bir teşkilata katılmakla giderir. "Kardeşler Teşkilatı" anlamına gelen bu "Gelaohui", Mançu Qing sülalesi döneminde kurulan gizli halk teşkilatlarından biridir. Bu teşkilat 1674 yılında kurulan "Gök baba, Yer ana" teşkilatının bir koludur. Başlangıçta "Mançu Qing sülalesine karşı çıkıp Ming sülalesini diriltme" sloganıyla ortaya çıkmıştır. Teşkilat üyeleri esnaf, çiftçi, askerden dönenler ve işportacıardan oluşmuştur. Bu teşkilat zaman zaman çiftçi ayaklanmalarına katılmış, misyonerlere karşı mücadele etmiştir. Daha sonra devrimci partilerin yönetimini kabul ederek silahlı ayaklanmalara katılmışlardır⁵. "Gelaohuy" teşkilatı Doğu Türkistan'a 1860'lı yıllarda Zuo Zongtang ordusuyla birlikte girmiş, 1910'lu yıllarda üye kabul ederek yeniden canlanmış ve faaliyetlerine başlamıştır. Bu teşkilat İli, Aksu, Kaşgar, Yeken gibi bölgelerde milli ve dini baskılara, misyonerlere ve zulme karşı faaliyet yürütmüş, daha sonra Yang Zengşin tarafından acımasızca bastırılmıştır⁶. Seyit, rüşvetçi bey, ağa ve zalim yöneticilere karşı kurulan bu teşkilatta Haşım adında bir yiğitle tanışır ve ondan karete öğrenir. *Boldi meniñ yölencim / Gelaohuy Haşım. / Çambaşlıkni öğetti u / Can dost-adaşım.* "Dayanağım, güvencimdir / Gelaohuy Haşım⁷. / Cambazlığı öğretti o / Can arkadaşım"⁸. Seyit, "Gelaohui" teşkilatına katıldıktan sonra, "gañguñ" diye adlandırılmıştır. "Gañguñ" Çince bir kelime olup, "başkalarını ezmeyen hem başkalarına kendini ezdirmeyen, adil iş yapan, yiğit" anlamına gelmektedir⁹ "Gañguñ" kelimesi Seyit'in ünvanı olan "noçi" kelimesi ile aynı anlamdadır. "Noçi" kelimesi ise Farsça olup "1. Başkalarını ezmeyen hem başkalarına kendini ezdirmeyen, güçlü, mert. 2. Seçkin, en iyisi" anlamına gelmektedir¹⁰. Dolayısıyla bu ünvan metinde bazen "Seyit Noçi", "Seyit Gañguñ" şeklinde birbirinin yerine kullanılmıştır. Bunun Türkiye Türkçesi'ndeki karşılığı "kabadayı" olması gerekir. Çünkü "kabadayı" kelimesi de "1. Korkusuz, iyi dövüşen, kendine özgü namus kurallarının dışına çıkmayan kimse. 2. Babayiğit, koçak. 3. Bir şeyin en iyisi, başta geleni" diye açıklanmaktadır¹¹ Seyit için kullanılan ünvanlardan yola çıkarak, ona "yiğit" de diyebiliriz, "kabadayı" da. Seyit destanda bazen alp tiplerine has özellikler gösterse de, gerçekleştirdiği münferit maceralar onun alp tipinden daha ziyade bir kabadayı tipini temsil ettiğini gösterir.

Gelaohuy teşkilatı, yönetim tarafından bastırılıp dağıtıldıktan sonra, teşkilat üyeleri tutuklanıp hapsedilirler. Seyit'in "can dost-adaşı" Haşım hapse düşer. Seyit hakkında da tutuklama emri çıkarılır. Bunun üzerine Seyit Kaşgar'ı terk eder. *Keşkimde kün almak / Tes boldi, kettim. / Yava kuştekte aylinip/Aksuğa yettim.* "Kaşgarımda geçinmek / Zor oldu gittim. / Yaban kuşu gibi dolaşarak / Aksu'ya gittim"¹².

⁵ Cihai, *Shanghai Cishu Chubanshe*, Shanghai 1989, s. 64,1383.

⁶ Nurmuhmet Zaman, *Güllengen Uygur Hazirki Zaman Edebiyatı*, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi 1996, s. 52-53.

⁷ Haşım Gelaohuy, Yarkentli usta kungfucudur. Gelaohuy'a katılıp, Yarkent, Kaşgar bölgesinde ün kazanmıştır. Ona insanlar Haşım Gelaohuy demişler.

⁸ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 49.

⁹ *Uygur Tilining İzahlik Lugiti*, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi 1999, s. 951.

¹⁰ *Uygur Tilining İzahlik Lugiti*, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi 1999, s. 1110.

¹¹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 749.

¹² Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 50.

Bu ifadeye bakılırsa, Seyit sanki Kaşgarda geçinememiştir. Geçim sıkıntısıyla yollara düşmüş, önce Aksu, sonra Kuçar, oradan İli'ye gitmiştir. Ancak buralarda da geçimini sağlayamayınca, son olarak Üçturfan'a gitmiştir. İşin aslında, Seyit bir kanun kaçağıdır. Çünkü hakkında tutuklama emri bulunmaktadır. Seyit her ne kadar *Keşkimde kün almak / Tes boldi, kettim* dese de, gerçekte Kaşgardan kaçmıştır. Eğer geçim sıkıntısı yaşasaydı, annesi ve kardeşi Mehmethan'ı da yanına alması icap ederdi. Seyit'in kaçak durumuna düşmesi, onu biraz da eşkıya tipine yaklaştırmaktadır. Destanın Taşkent varyantında olduğu gibi "zenginlerin malını çalıp fakirlere dağıtması" onun bu yönünü biraz daha netleştirmektedir.

Diğer taraftan, Seyit'in Kaşgardan çıkıp memleket memleket dolaşması onun açık mekân insanı olduğuna işaret etmektedir. Gerçekten Seyit dışa dönük, hareketli, bir yerde durmayan, mert, korkusuz, aktif bir insandır. O, bu özellikleriyle, yine alp tipine has özelliklerini korumuştur. Onun Kuçar'da tek başına altı çeriyle dövüşmesi, şehir kapısını tekme atarak açması, Kof zenginle olan mücadelesi, onun yiğitliğini, korkusuzluğunu gözler önüne serer. Ama bu mücadele belirli bir ideal uğruna verilmediği için, münferit kalmakta, dolayısıyla Seyit için öngörülen alp tipi, nitelik değiştirerek kabadayı tipine doğru kaymaktadır. Onun sadece yoksula fakire haksızlık yapan bey, ağa ve yöneticilere karşı koyması, ama bu haksızlıkların asıl kaynağı olan düzene karşı gelmemesi de bunu kuvvetlendirmektedir. O kendi tipini kendi deyimiyle şöyle anlatır: *Kiçikige kiçikmen / Çoñığa çoñmen. / Pişşikiğa pişşikmen / Toñığa toñmen / Tetürige tetürmen / Oñığa oñmen. "Küçüğüne küçüğüm / Büyüğüne büyüğüm. / Cimrisine cimriyim / Kabaya kabayım. / Ters olana da tersim / İyisine iyiyim"*¹³.

Görüldüğü gibi, Seyit kendisine saygılı davranana saygı göstermekte, ama ters davranana asla hoşgörü göstermemektedir. Bu da kabadayı tiplerine özgü bir davranış biçimidir. Burada idealize edilmiş bir alp tipi söz konusu değildir. Seyit için hayatın anlamı "kimseyi ezmemek ve kendini kimseye ezdirmemek"tir. Onun bundan daha yüce gayesi yoktur. Kendisine iyi davranıldığı zaman, sadece kendi düşmanı değil, milletin, toplumun düşmanlarıyla uzlaşmada bir mahsur görmez. Meselâ, Seyit Kardeşirde kendisini def etmek isteyen yöneticilerin hediye olarak verdiği at karşılığında, şehri terk etmeye razı olmuştur. Üçturfan'da, vali Ma Şaovu'nun daveti üzerine, sarayda kalır, kadımlarla yatıp kalkar, yiyip içip gününü gün eder. *Makul dep Seyit Noçi / Ordida turup kıaptu. / Pülep yel bériş, mahtaş / Cayığa bérip kıaptu. / Aq tenge bilen çokan / Künmu-kün kélip kıaptu. "Peki diye Seyit Noçi / Sarayda durup kalmış. / Meth ve övgüler / Son noktaya gelmiş. / Para ve kadınlar da / Gün be gün gele kalmış"*¹⁴.

Halbuki, vali Ma Şaovu istilacıların timsalidir, aynı zamanda düzeni de temsil eder. Burada hemen şunu ifade etmek gerekir ki, Ma Şaovu yaşamış tarihi şahıstır. O, Yunnalı Müslüman Çinli olup Yang Zengşin'in güvendiği subaylardandı. 1914 yılında Kuça garnizon komutanlığına, sonra da Üçturfan valiliğine tayin edilmiştir. 1927 yılından sonra Doğu Türkistan'ın güneyinde en yüksek rütbeli memur olmuştur. Nanking hükümetinin sadık adamlarındandır¹⁵. Ma Şaovu, Seyit'i sevdiğinden değil, onun iradesini zayıflatarak yok etmek amacıyla bir tuzak kurmuştur. Seyit, vali Ma Şaovu'nun isteğine uymakla hem istilacılarla hem düzenle uzlaşmış gözükmektedir. O yönetime ve düzene o kadar güveniyor ki, kendisine tuzak kurabileceklerini asla düşünmez. Seyit daha da ileri giderek, başlangıçta karşı çıktığı, yok etmek istediği yönetimden makam bile tamah eder. Ma Şaovu, Seyit'in idam mektubunu yazıp kendi eline vererek Kaşgar'a yolcu ederken şöyle der: *Bu hétimni apirip / Ber Titeyniñ özige. / Séni başliq kıp kıoyar / Töt davziniñ birige. "Bu mektubu götürüp / Ver Titey'in kendisine / Seni baş yapar belki / Dört kapının birine"*¹⁶.

Seyit, belki küçük bir makam uğruna, yolda Hızır'ı temsil eden Tuzcu Dede (Tuzçı Bovay)nin ciddi uyarmasına rağmen, koynunda taşıdığı mektubu açmayı reddeder. Diyor ki: *Amanetke hiyanet /*

¹³ Abdülkerim Rahman, *age.*, s. 53.

¹⁴ Abdülkerim Rahman, *age.*, s. 61.

¹⁵ Andrew D. W. Forbes, *Doğu Türkistan Harp Beyleri*, Çeviren: Envercan, Doğu Türkistan Vakfı Yayını, İstanbul 1991, s. 457-458.

¹⁶ Abdülkerim Rahman, *age.*, s. 64.

*Namert işidur. / Palaketniñ amriği / Korkkan kişidur. “Emanete hıyanet etmek / Namerdin işidir. / Felaketin sevdiği / Korkak kişidir”*¹⁷.

Mertlik, destanda Seyit’in ısrarla vurgulanan özelliklerinden biridir. Seyit mertlikten hiç taviz vermez. Kaşgar valisi Ma Titey’in çerileri onu tutuklamaya geldiğinde, o hiç karşılık göstermeden “hanniñ vacip yarlıği”¹⁸ diyerek ellerini uzatır. Onun için mertliğin yanında hayatın o kadar önemi yoktur. *Kelse ecel navada / Canı aladur. / Sular akıp astida / Taşlar kaladur. “Ecel gelirse eğer / Canı alacak. / Sular akıp dibinde / Taşlar kalacak”*¹⁹.

O kendi idam mektubunu Kaşgar valisi Ma Titey’e sunduktan sonra, Ma Titey kurnazlıkla onu idam etmeye kıyamadığını ifade eder. Bunun üzerine mert Seyit, Ma Titey’in ikilemde kalmaması, hana karşı suçlu duruma düşmemesi için hemen kendisini idam etmesi gerektiğini söyler. “-Ey ambal” – *dedi gañguñ / Teñlikte turup kalma. / Hanniñ aldida asi / Gunakar bolup kalma. / Çeriklerge éyt derhal / Miltiğiğa ok salsun. / Moytuñziğa ép çıqip / Hayalsiz cénim alsun. “-Ey Ambal”*²⁰ dedi Noçi, / Arada durup kalma. / Han’ın karşısında asi / Günahkâr olup kalma. / Askerlere emret derhal / Tüfeğini hazırlasın / İnfaz meydanına götürüp / Hemen canımı alsın”²¹.

Burada hemen şunu da ilave edelim ki, Ma Titey de yaşamış tarihi şahıstır. Tarihte Ma Fuşing adıyla bilinmektedir. Ma Fuşing Yunnanlı Müslüman Çinlidir. 1911 yılında Urumçide Mançu Qing sülalesi tarafından toplanan Çinli müslüman askerlerinin başına tayin edilmiştir. 1915’te Yang Zengşin tarafından Kaşgar valiliğine atanmıştır. 1924 yılına kadar Doğu Türkistan’ın güney bölgesinde terörle hüküm sürmüştür. 1924 yılında Yang Zengşin’in emriyle Ma Şaovu tarafından öldürmüştür²².

Seyit, kendisini tutuklamaya gelen askerlere şaşırtıcı bir şekilde *Hiç guna yok silerde/Hanniñ vacip yarlıği*. “Hiç günah yok sizde / Han’ın vacib fermanı” der²³. Bu ifade Seyit’in otoriteye itaat etmeyi de mertliğin, yiğitliğin gereği olarak gördüğünü göstermektedir. Seyit’in bu anlayışının, Türklerin devletine bağlı olma anlayışından kaynaklandığı kesindir. Ancak burada şu husus asla gözardı edilmemelidir ki, buradaki devlet meşru devlet değildir, istilacılar tarafından oluşturulan, yasa dışı, adaletsiz, zorba bir devlettir. *Hanniñ vacip yarlıği* ancak bir milletin meşru hakimiyeti için kullanılabilir ifadedir. Seyit’in bu ifadeyi gayri meşru bir hakimiyet için kullanması, onun niteliği ne olursa olsun, otoriteye körü körüne itaat etme eğilimini göstermektedir ki, bu da onun saflığını, cahilliğini bir kere daha ortaya koyar.

Seyit, idam edilirken kendisini vuracak cellâda daha isabetli ateş etmesi için para bile verir. *Meni atsañ ustañ at / Na ustañ yékin kelme. / Sol köksümni çellep at / Ca ustañ yékin kelme. / Me, heñkiñge aq teñge. “Beni vursan ustan vur / Acemin yakın gelme. / Sol göğsümü nişan al / Sahte usta yakın gelme! / Al, hakkına akça”*²⁴.

Destancı, bir taraftan Seyit’i mertliğiyle yüceltmek isterken, diğer taraftan da, Seyit’in cahilliğini, saflığını, düşmanın kurnazlığını, 20. yüzyılın gerçeklerinin farklı olduğunu, yiğitliğin, mertliğin artık tek başına yeterli olmadığını, bilgili olmak gerektiğini vurgulamak istemektedir. Seyit’in idam edilirken söylediği şu sözler de bunu doğrular: “*Hey Keşkerlik, Keşkerlik / Meni untup kalmañlar. / Mendek bolmay diseñlar / Hergiz nadan bolmañlar. / Nadanlik elip yigitlikte başimni. / Meniñdek elip ketken / Haşimdek adaşimni. / Hetni bilmigen adem / Béşida kezer matem. / Het bilmes nadanlarğa / Karañgu iken alem.*“Ey Kaşgarlı, Kaşgarlı / Beni unutup kalmayın. / Benim gibi olmayım dersenez, / Sakın cahil

¹⁷ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 66.

¹⁸ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 74.

¹⁹ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 66-67.

²⁰ Ambal<Mançuca: Amban. “Vezir”, “kaymakam”, “idareci”.

²¹ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 77.

²² Andrew D. W. Forbes, *age.*, s. 456-457.

²³ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 74.

²⁴ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 81.

kalmayın. / Cahillik alıp gitti / Gençlikte başımı. / Benim gibi alıp gitmişti / Arkadaşım Haşim'i / Yazı bilmeyen insanın / Başında gezer matem. / Yazı bilmeyen cahillere / Karanlık imiş âlem"²⁵.

Destancının Uygur toplumuna vermek istediği mesaj buydu. Yiğit olmak, mert olmak artık yetmez, bilgili olmak, çağa uymak gerekiyordu. Çağa ayak uyduramayanların sonu Seyit'inkinden farklı olmayacaktı.

Seyit Müslüman Uygur toplumundan çıkmıştır. Dolayısıyla inanç sahibidir. Seyit camiye gider, namaz kılar, türbeleri ziyaret eder. *Anisiğa söz koşup / Deptu: Sendin soraymen. / Bütün uluğ cüme kün / Appak göcamğa çikişip / Namaz okup kireymen.* "Annesine seslenip / İzin verirsen demiş. / Bu gün ulu cuma gün / Afak Hoca türbesine gidip / Namaz kılıp geleyim"²⁶.

Afak Hoca, 17. yüzyılda yaşamış olup, Kaşgarda kurulan Aktağlıklar mezhebîbinin lideridir. Sebep olduğu karışıklıklardan dolayı, 1670 yılında Saidiye sülalesinin hükümdarlarından İsmail Han tarafından Kaşgardan kovulmuştur. İktidar hırsıyla yanıp tutuşan Afak Hoca, Tibet'e gidip Dalay Lama'ya İsmail Han'ı şikayet etmiş, Dalay Lama'nın isteği üzerine, Cungar Kalmaklarının hanı Galdan Boşuktu 12 bin atlı askerini 1678'de Afak Hoca'nın yardımına göndermiştir. Kalmuklar, İsmail Han'ı devirdikten sonra, iktidar Afak Hoca'nın eline geçmiştir. İktidarı döneminde Doğu Türkistanda büyük karışıklıklar, inanılmaz katliamlar meydana gelmiş, ilim hayatı durmuş, millet cehalete saplanmıştır. Uygur Türklerinin manevi dünyasında onarılmaz tahribatlara yol açan bu şahsın türbesi, ne yazık ki, günümüzde de pek çok kimse tarafından ziyaret edilmektedir. Seyit de bunlardan birisidir.

O camaatle vedalaşırken *Mahşerde körüşkeymiz / Bolğanda huda kazi.* "Mahşerde görüşürüz/Hüda olurken kadı"²⁷ ifadesiyle de ahiret inancını dile getirmektedir. İdam hükmünün cuma günü infaz edilmesini ısrarla ister. *Öltürseñ bugün öltür / Cüme kün kelip yetti.* "Öldürürsen bugün öldür / Cuma gün geldi çattı"²⁸.

Seyit, aynı zamanda toplumda yaşanan adaletsizlik ve haksızlıktan dolayı Allah'a isyan eder. Kaderden şikayetçi olur. *Ah...Hudaya alemni / Özeñ alğan hüddeñge. / Rehim-şepket kılsañçu / Bizdek miskin bendeñge. / Alimiñni keñ kılip / Zamaneñni tar kıpsen. / Adimiñni elemlep / İt – işekte har kıpsen.* "Ah... Hüdayim âlemi / Sen almıştın üstüne. / Rahmeyle sen şefkatle / Bizim gibi miskin bendene. / Âlemi geniş yaratıp / Zamanı dar etmişsin. / İnsanlarını acıdan / İt, eşek gibi hor etmişsin"²⁹.

Seyit'in karakterinde kadercilik de vardır. O, vatanın ve milletin kurtuluşunu Allah'a havale eder. *Şapaet kil Keşkerge / Şepkitiñni yaqquzğın. / Kañga toymas zalimni / Özeñ zaval tapkuzğın.* "Şefaet et Kaşgar'a / Şefkatini yağdırıp. / Kana doymaz zalimi / Yeryüzünden kaldırıp"³⁰ O bu tavırla düşmana karşı çaresizliğini kabul etmiş görünmektedir.

Saz çalılıp türkü söylemek Seyit tipinde göze çarpan önemli özelliktir. Seyit "ravap" çalılıp türkü söylemektedir. O "ravap"ını yanından ayırmaz. Gittiği yerlerde ravap çalılıp türkü söyleyerek halkın gönlünü kazanır. *Nege barsam hemrayım / Meniñ ravabım. / Çalsam sazım, madarım / Kılsam tavabım.* "Nereye gitsem eşimdir / Benim revabım. / Çalsam sazım, kuvvetim / Hem ibadetim"³¹ Taşkent varyantında da Seit Üçturfan'dan gelen Almas batır'la bir gece revap çalılıp türkü söyleyerek dertleşir. Saz çalılıp söylemek, alp tiplerinde ve âşık tiplerinde de görülür. Koroğlu'nun, Dede Korkut kahramanlarından Bamsı Beyrek'in saz çalılıp türkü söylediğini biliyoruz. Kan Turalı'nın, Egrek ve Segrek'in yanlarında da kopuz bulunmaktadır. Kan Turalı boğa, aslan ve deve ile olan mücadelesinde önce "kolca kopuz" ve "alca kopuz"unu çaldırıp kendini övdürmektedir. "kolça kopuzum getirüñ ögüñ meni"³², "Mere ala kopuzum

²⁵ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 79.

²⁶ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 71.

²⁷ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 78.

²⁸ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 77.

²⁹ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 72.

³⁰ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 72.

³¹ Abdulkerim Rahman, *age.*, s. 54.

³² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Fakdimile*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 189.

ele aluñ meni ögüñ"³³. “Mere kâfir, Dedem Korkut kópuzı hörmetine çalmadum didi, eger elüñde kópuz olmasay-idi ağam başı-y-içün seni iki para kılur-idüm"³⁴. Bu durumu Çinli halkbilimcisi Bi Xun: “*Dede Korkut Kitabı*’nda savaşıçı kahramanlar savaş meydanlarında ya da güçlü düşmanla karşı karşıya geldiklerinde “Korkut” kópuzunu çalarak yemin ederler ya da düşmana harp ilan ederler. Gerçek hayatta, şaman büyücülerini ayin yaparken kópuz çalıp şarkı söyleyerek ruhlarla diyalog kurarlar. Elllerinde kópuz taşıyarak savaş meydanına çıkan savaşıçı kahramanların üzerinde şaman büyücülerinin sureti açıkça gözükür ya da onlar şaman büyücülerinin ta kendisidir. Söylentilere göre, şaman büyücülerinin ilk kópuzu ve kópuzun ilk ahengi Tanrı tarafından doğrudan Korkut’a verilmiştir. Dolayısıyla onlar Korkut’un kópuzu ve Korkut’un ahengi diye adlandırılır. Onlar çok etkilidirler. Hikâyelerde savaşıçı kahramanların Korkut kópuzu çalarak yemin etmeleri ya da düşmana harp ilan etmelerinin Şamanizme özgü dil büyüü yapmanın bir çeşit yansıması olduğu açıktır. Onlar bu yemin etme ya da harp ilan etmede dil gücünden maksimum seviyede yararlanıp düşmanların üstesinden gelirler, zafer kazanırlar”³⁵ diye yorumlar, ki bu yorum oldukça mantıklı gibi gelmektedir.

Alp tiplerinde görülen bu özelliğin halk hikâyelerindeki âşık tiplerine intikal ettiğini düşünmek mümkündür. Çünkü âşıklar da “saz çalma” yeteneklerini “rüya”ya ya da ilhama dayandırmaktadırlar. Seyit’in ravap çalması da hem alp tiplerinin hem de âşık tiplerinin “saz çalma” özelliğiyle paralellik arz etmektedir. Burada tek değişen şey araçtır: kópuz – saz – ravap.

Destanın Taşkent varyantında, Kaşgarda zulüm ve haksızlığın had safhaya ulaştığı bir dönemde Samet adında bir “bözcü”nün bir oğlu olur. Oğluna Seit adını verir. Seit babası ve annesinden yurdu ve halkının başına gelen felaketleri, Mançu istilacılarının yıkım ve kıyımları, Yakup Bey, Sadir Pehlivan gibi yiğitlerin bunlara karşı verdiği mücadeleler hakkındaki hikâyeleri dinleyerek büyür. Yani Seit, milli şuurla büyümüştür. Destanın başlangıcındaki bu ayrıntı Seit’in idealize edilmiş bir kahraman tipi olduğunu hemen fark ettiriyor. Seit alp tipine has özelliklerle donatılmıştır. Mesela, Seit ergenlik çağına gelince, Kaşgar civarındaki kırlara gidip güreş yarışlarına katılır, kimse onun omuzunu yere değdiremez. Bir eliyle harman taşını kaldırıp 30-40 adım yürür. Duvarlara vurduğu zaman duvarlar delinir. Omuzuyla boğayı kaldırır. Bu, Edige, Alpamış, Boğaç Han’ın güreşlerini, özellikle Boğaç Han’ın boğayla olan mücadelesini hatırlatmaktadır. Seit, sonraki maceralarında hep bu fizikî gücüne dayanmaktadır. Seit, bir savaşta kurşunu bitip düşmanın kuşatmasında kaldığı zaman yiğitleriyle birlikte düşmana taş atarak onları püskürtür. Bu, Dede Korkut hikâyelerinden “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy”da Karaçuk Çoban’ın taş, koyun ve keçileri sapanına koyup atarak püskürtmesini hatırlatıyor³⁶. Görüldüğü gibi, Seit, fizikî yapı ve güç bakımından alp tipinin özelliklerine sahiptir.

Seit milli şuurla büyüdüğü için, yabancı güçler tarafından oluşturulan düzene karşı çıkar. O Kaşgar’ın umumi valisinden, kaymakamlarından, bunların işbirlikçileri olan kadılardan nefret eder. Zenginlerin mallarını çalıp fakirlere dağıtır. Elinde nesi varsa, hepsini fakirlere, yetimlere ve körlere verir. Böylece onun ünü etrafa yayılır. Herkes ona Seit Noçi der. Onu tüm halk sever, onun her hareketi ve davranışı ağızdan ağıza geçip gönüllere yerleşir. Burada Seit’in “Zenginlerin mallarını çalıp fakirlere dağıtması”, bir taraftan, onun Köroğlu’nda olduğu gibi sosyal eşkıya tipinin özelliğini taşıdığını gösterirken, diğer taraftan epik eserlerdeki alp tiplerinin toplum adına yararlılık göstermesini hatırlatmaktadır. Temel ahlak anlayışı açısından, kimin malı olursa olsun, “çalma” ahlaka aykırıdır. Ancak bazı alp tiplerinin “yol kesmesi”ni, “kız kaçırmayı”ni, “zengin malını çalması”ni, onların cesaretini kanıtlamak uğruna, yani yiğitlik uğruna yaptıkları hareket olarak görmek gerekir. Seit’in “zengin malını çalıp fakire dağıtması”, onun mensubu olduğu Gelaohui teşkilatının amaç dışı faaliyetlerinden de kaynaklanmış olabilir. Çünkü Gelaohui teşkilatının asıl amacı Doğu Türkistanda cumhuriyet kanunlarını gerçek anlamda uygulamak ve gericileri hükümetten uzaklaştırmak iken, bazı teşkilat üyeleri bu teşkilatı kötü amelleri için kullanmış, toplumdaki hırsız, kumarbazları etrafına toplayıp

³³ Muharrem Ergin, *age.*, s. 190.

³⁴ Muharrem Ergin, *age.*, s. 231.

³⁵ Bi Xun, “Dede Korkut Kitabı’nın Şamanlık Temeli”, (Çev. Alimcan İneyet), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 10, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 479-480.

³⁶ Muharrem Ergin, *age.*, s. 98-99.

hükümetle alakası olmayan, tarafsız zenginlerin de malını mülkünü yağmalamışlardır. Dolayısıyla halk bu teşkilata soyguncular teşkilatı diye nefretle bakmıştır³⁷.

Seit büyüdükten sonra, babası ve annesinin istilacılara karşı mücadeleye çağırması üzerine, mücadeleye atlanır. Annesi Gülnisa Peri oğlu Seit'e şöyle seslenir: *Bolgin sen yigitlärniñ särdâri / Cân fidâ yolında yaş-qâri / Bäğrimniñ âq sütün âqlägin oğlim / Düşmäni häydägin Şiñ-şiñşâ säri / Ölsäñ şahid boläsän, qâlsäñ gâzi / Ät sâl äzämätim, ät sâl!*. "Yiğitlerin başı ol / Can feda der yolunda genç ihtiyar / Göğsümün ak sütünün hakkını ver oğlum / Düşmanı sür Şingşingşia'ya doğru / Ölürsen şehit olursun, kalırsan gazi. / Atlan yiğidim, atlan"³⁸. Babası Samet de şöyle der: *Märd şunqârim âmân bol / Küräsdä sengä âq yol / İsyân qılsäñ mädätkâr / Bärçä yoqsul, gärib, qul.* "Mert sungurum aman ol / Mücadelede yolun açık olsun / İsyân etsen medetkar / Bütün yoksul, garip, kul"³⁹.

Görülüyor ki, Taşkent varyantında sadece Seit değil, onun babası ve annesi de idealize edilmiş tiplerdir. Hepsisi istilacı düşmana karşı vatan ve milletini savunmaya ve bunun için canlarını feda etmeye hazır şuurlu, vatansever ve milliyetçi kişilerdir.

Seit, sevgilisi Modenhan'la vedalaşarak İli'ye gider, oradan Küre'ye gider. Küre şehir kapısına bakan Çinli kapıcıdan at karşılığında kapıyı açmasını ister. Kapıcı kapıyı açar, ama Seit'e yatacak yer temin etmeyi reddeder. Bunun üzerine Seit kapıcıyı ve onunla birlikte dört Çinli çeriye surdan aşağı atarak öldürür. Burada görüldüğü gibi, Seyit için, at o kadar önemli değildir. Bu alp tiplerinde pek görülmeyen bir husustur. Alp tipleri için at vazgeçilmezdir. Onların başarısının sırrı önemli ölçüde atlarında saklıdır. Seit'in atı önemsememesi, ancak onun yerleşik toplumdan çıkmış olmasıyla açıklanabilir.

Seit Küre şehrindeki pek çok yiğidi etrafına toplayıp organize eder ve İli şehrindeki Hayranbağ'ı karagah yaparak istilacılara karşı saldırıya geçer. Seit burada elliden fazla Çinliyi öldürür. Sonra arkadaşlarıyla Tokkuztara'ya ve oradan Üçturfan zindanından kaçıp gelen Almas Batır'la birlikte Üçturfan'a gidip halk ayaklanmasını organize eder. Şiddetli çatışmalar yaşanır. Bir keresinde Seit'in kurşunu biter ve etrafı düşman ordusu tarafından kuşatılır. Seit ve arkadaşları taş atarak düşmanı püskürtürler. Sonra bin kişilik takviye kuvvetin gelmesi, işbirlikçilerin, hainlerin fitne fesatları ve düşmanın sayıca üstün olması nedeniyle Seit ve arkadaşları dağlara çekilmek saklanmak zorunda kalırlar. Düşman Seit hakkında tutuklama emri çıkarır. Sonunda Seit bir kocakarının tuzağına düşerek düşmanın eline geçer. Kocakarının dış görünüşü: "Beli bükülmüş, gözleri fırlamış, ağzı ayakkabı gibi, burnu patlıcan gibi, saçları dağılmış, sesi kısalmış, azıcık bıyığı var"⁴⁰ şeklinde tasvir edilmiştir. Bu tasvir masallardaki cadıları andırmaktadır. Destancı burada masallara özgü tiplerden ve tekerlemeden yararlanmıştır. Seit, sorgu ve işkencelerden sonra idama mahkum edilir. Ancak bu kararın meşruiyet kazanması ve yerli halk tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bu noktada görev kadıya düşmektedir. Kadı çeşitli fetvalar uydurarak Seit'i suçlu bulur ve idamını meşrulaştırır. Destanda Seit'in kocakarının tuzağına düşmesi onun insanlara güvenmesi, yoksullara değer vermesi ve ihtiyarlara saygı göstermesine bağlanmaktadır. Tabii ki, burada Seyit yine kendi saflığının kurbanı olmuştur. 20. Yüzyıl şartlarında fizikî yönden güçlü olmak yeterli değildir. Bilgili olmak, öngörülü olmak, yeni koşullara ayak uydurmak gerekir. Çünkü düşman acımasızdır, kurnazdır, hilecidir. Gerek Urumçi varyantında, gerekse Taşkent varyantında, Seyit'in saflığının, cahilliğinin ısrarla vurgulanmasının sebebi bundandır.

Seit, idam edilirken halka yaptığı konuşmasında çocuklarından bahsetmektedir ki, bu ayrıntı Seit'in aslında "ömrlü bahtimsan" dediği Modenhan ile evli olduğunu göstermektedir. Ancak destanda onların birbirine olan aşkını anlatan ifadeler dışında, evliliğiyle ilgili çok net ifadeler bulunmamaktadır.

Netice itibarıyla, Seyit Noçi tipi, destanın iki varyantında farklı olarak yaratılmıştır. Destanın Urumçi varyantında, Seyit tipi hem alp tipinin hem kabadayı tipinin özelliklerini üzerinde taşıyan bir tiptir. O; yiğitlik, mertlik, korkusuz gibi özellikleri bakımından alp tipine, gagesiz, zevk düşkünü,

³⁷ Muhammed İmin Buğra, *Şerkiy Türkistan Tarihi*, Ankara 1989, s. 363.

³⁸ Seyit Noçi, *Uzbekistan SSR*, "Fan" Neşriyatı, Taşkent 1972, s. 19-20.

³⁹ Seyit Noçi, *age.*, s. 22.

⁴⁰ Seyit Noçi, *age.*, s. 31.

bilinçsiz olması bakımından kabadayı tipine girer. Bu varyantta Seyit, değişik şartlarda değişiklik gösterebilen, artısıyla eksigiyle eti kemiği, ruhu ve psikolojisi olan bir tiptir. Dolayısıyla gerçeğe daha yakındır. Taşkent varyantında ise, Seit tamamen idealize edilmiş bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Seit yoksullara yapılan haksızlıklara karşı halkın yanında yer alan, zenginden alıp fakire dağıtan ve bu amaçla maceralara atılan bir tiptir. Bu bakımdan o Koroğlu tipine de yaklaşmaktadır. Seyit Noçi'nin içinde yaşadığı toplum Çin yönetiminin zulmüne, haksızlığına uğrayan bir toplumdur. Seyit Noçi işte bu yerli ve dış güçlerin zulmüne karşı çıkmaktadır. O muntazam askeri orduya karşı, yiğitlik ve mertlikten başka bir şeye sahip değildir. O bu yeni şartlar altında kendi eski anlayış ve davranışlarında ısrar ederek ölüme gitmiştir. Yani yeni koşullarda mertlik, yiğitlik işe yaramamıştır. Bu bakımdan Seyit de, Koroğlu gibi, değişen sosyal şartlar içerisinde dejenere olmuş eski alp tipinin devamından başka bir şey değildir⁴¹.

KAYNAKLAR

- Arat, Reşit Rahmeti. **Makaleler**, Cilt.1, 1987, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Bi Xun, "Dede Korkut Kitabı'nın Şamanlık Temeli", Çeviren: Alimcan İneyet, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 10, 2000, T.D.K. yay. Ankara.
- Buğra, Muhammed İmin. **Şerkiy Türkistan Tarihi**, 1989, Ankara.
- Cihai**, 1989, Shanghai Cishu Chubanshe, Shanghai.
- Ergin, Muharrem. **Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Fakdimile**, 1994, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Forbes, Andrew D. W. **Doğu Türkistan Harp Beyleri**, Çeviren: Envercan, 1991, Doğu Türkistan Vakfı Yayını, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet. **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, 1996, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Ömer, Uçkuncan. 1981, **Uygur Helk Tarihiy Koşakliri**, Keşker Uygur Neşriyatı, Kaşgar.
- Rahman, Abdulkirim. **Uygur Helk Dastanliri 1**, 1981, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi.
- Sadık, Muhammetcan. **Uygur Helk eğiz Edebiyatı Hekkide**, 1995, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi.
- Seyit Noçi**, 1972, Uzbekistan SSR, "Fan" Neşriyatı, Taşkent.
- Türkçe Sözlük**, 1988, T.D.K., Ankara.
- Uygur Helk Dastanliridin Tallanma**, 1998, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi.
- Uygur Helk Eğiz İcadıyiti**, 1983, Kazakistan SSR, "Nauka" Neşriyatı, Almuta.
- Uygur Tilining İzahlik Lugiti**, 1999, Şincang Helk neşriyatı, Urumçi.
- Zaman, Nurmuhamet. **Güllengen Uygur Hazirki Zaman Edebiyatı**, 1996, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi.

⁴¹ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1996, s. 110.